

Primljeno: 24.2.2021.

Prihvaćeno: 8.7.2021.

DOI: 10.36506/av.64.6

Goranka Kreačič

Preserje kod Ljubljane, Slovenija

kreacic.goranka@siol.net

O BELOKRANJSKOJ OBITELJI FUX U FONDU EMILA LASZOWSKOGA U HRVATSKOM DRŽAVNOM ARHIVU

UDK: 930.25(497.5):929.52Fux, obitelj

929.52Fux, obitelj

930.25(497.5)(093)

Pregledni rad

Temelj su ovoga rada dokumenti iz fonda povjesničara i arhivista Emila Laszowskoga u Hrvatskom državnom arhivu. Preko njih predstavljene su pogranične prijateljske, rodbinske i kulturne veze između društvenih elita grada Metlike u Sloveniji i obližnjih hrvatskih krajeva (Brlog, Bubnjarci, Žumberak i dr.) u 18. i 19. stoljeću. Na taj način bile su povezane obitelji Fux iz Metlike, koja je više od 200 godina imala u nasljednom zakupu poštansku postaju u Metlici, obitelj Šufflay iz Brloga i druge. Pored toga, postavljeno je pitanje vjerodostojnosti grba i kronike obitelji Fux, iz čijega su opisa već kod prvoga čitanja zapažene nedosljednosti koje su upućivale na pretpostavku da je obiteljska kronika izmišljena.

Ključne riječi: *Emil Laszowski; Fux; Metlika; Wanka von Lenzenheim; Šufflay; Janez Kapelle (Capelle); Anton Navratil; Kristof; Lorković; grb obitelji Fux*

1. Uvod

U ovome je radu prikazana povijest belokranjske obitelji Fux iz Metlike i njezine pogranične kulturno-povijesne, prijateljske i rodbinske veze kojima se povezuju elite grada Metlike u Sloveniji s onima u obližnjim hrvatskim krajevima. U fondu povjesničara i arhivista Emila (Emilija) Laszowskoga u Hrvat-

skom državnom arhivu (HDA) između ostaloga nalaze se podatci o obiteljima s kojima je bio u srodstvu. Tako se među potonjim gradivom može naći nešto podataka i o građanskoj obitelji Fux, koja je imala u nasljednom zakupu poštansku postaju u Metliki. Godinama je obitelj Fux stvarala bogatstvo koje je dostiglo vrhunac krajem 18. i u 19. stoljeću. Tada su njezini pripadnici ostvarili ekonomske i socijalne strategije ženidbama s okolnim a i daljim plemićkim obiteljima koje su zbog državne službe, zasluga i vjernosti dobile od cara austrijsko plemstvo. Tako su se primjerice već u 18. stoljeću povezali sa žumberačkom plemićkom obitelji Hranilović. U 19. stoljeću obitelj Fux povezala se je s još dvije plemićke obitelji: Wanka von Lenzenheim iz Graza i Šufflay iz Brloga.

Rad ima pet poglavlja, koja u glavnim crtama opisuju povijest obitelji Fux, obitelji Wanka von Lenzenheim i Šufflay te njihove obiteljske veze. Posebna pozornost posvećena je Antoniji Wanka, udanoj Fux, i njezinu odnosu s metličkim narodnim preporoditeljima kao što su bili Janez Kapelle i Anton Navratil. Navratil je bio osnivač gradske čitaonice 1865. i povezivao je u borbi protiv germanizacije ne samo domaće pobornike nego i okolne Hrvate, od kojih se izričito spominju Šufflay iz Brloga, braća Kniewald iz Griča kod Karlovca, Vraniczanyi iz Jurova te mnogi lipnički i ribnički učitelji. Četvrto poglavlje opisuje još jednu pripadnicu belokranjske obitelji Fux, koja se je udala za Milana Krištofa, “zmajskog” brata Emila Laszowskoga.

U petom poglavlju prikazan je u osnovnim crtama grb obitelji Fux, koji se nalazi u fondu Emila Laszowskoga. Ondje postoji slika grba te njegov opis natipkan pisaćim strojem na njemačkom jeziku, koji je Laszowski očito dobio od tada živućih članova obitelji i koje je u Metliki često posjećivao. Već kod prvoga čitanja bilo je postavljeno pitanje vjerodostojnosti podataka jer među opisanim osobama i obitelji Fux iz Metlike nije bilo moguće uočiti kontinuitet, odnosno istinske obiteljske veze. Laszowski se tomu pitanju nije posvetio i te je podatke uzeo za relevantne jer su kao izvor navodili Siebmacherov grbovnik. Autorica je došla u kontakt s povjesničarem i genealogom Rajmundom Lamprehtom, koji je prije nekoliko godina utvrdio da je navodni grb obitelji Fux iz Metlike puka izmišljotina.¹

2. Obitelj Fux iz Metlike

Pored ostaloga, u fondu povjesničara i arhivista Emila Laszowskoga u HDA moguće je naći podatke o obiteljima s kojima je bio u srodstvu. Tako se među potonjima može naći i nešto podataka o građanskoj belokranjskoj obitelji

¹ U ovome broju Arhivskog vjesnika objavljen je njegov rad na tu temu. Rajmund Lampreht, “Kronika grba obitelji Fux (*Chronik zum Wappen des Geschlechts Fux*): analiza vjerodostojnosti,” *Arhivski vjesnik* 64 (2021): str. 113-128.

Fux,² koja je imala u nasljednom zakupu poštansku postaju u Metliki.³ Članovi te dugovječne i razgranate obitelji, čiji brojni potomci žive i danas, obnašali su poštansku službu više od 200 godina. Tijekom 18. stoljeća poštanska služba u cijelome Austrijskome Carstvu postupno je prešla iz ruku grofovske obitelji Thurn-Taxis u državno vlasništvo. Država je za to dodjeljivala zakupna prava lokalnim imućnim obiteljima koje su zadovoljavale potrebne uvjete. To je značilo da su morali imati kuću i pomoćnu zgradu za kočiju i konje. U obzir su dolazili lokalni plemići,⁴ ali i materijalno uzdižuće građanstvo. Državi su morali plaćati zakup, a dohodak koji su ostvarili od poštanske djelatnosti ostajao je njima. Sedamdesetih godina 16. stoljeća Metlika je izgubila važnu vojnu ulogu, koju je tada preuzeo Karlovac i nastajuća Vojna krajina. Tada su nastajale i vojne pošte (*Feldposten*), a Karlovac je postao važno raskrižje poštanskih putova. Jedan od glavnih poštanskih pravaca za Kranjsku i Ljubljanu vodio je preko Metlike. Iz matičnih knjiga vidljivo je da je već krajem 17. stoljeća Joannis Fux ondje imao u nasljednom zakupu poštansku postaju.⁵

Izvori ukazuju na to da je obitelj Fux bila veoma ugledna. To potvrđuju ženidbe s djevojkama iz poznatih metličkih obitelji, ali i imena krizmanih kumova djece. Među njima su bili Franc Cvitič (Zwititsh), gradski sudac u Metliki (1736.), župani Josip Colnar (Zollner) i Felix Hess, carski i kraljevski komesar za čuvanje granice Johan Rošak Oberheim, Janez Kapelle i drugi. Među njima bili su i pripadnici plemićkih obitelji: pokrajinski vojni komesar u Mariboru Friedrich von Stromfeld, pukovnik Thaddeus Wanka von Lenzenheim te vlastelin u belokranjskom Gradcu barun Alojz Gusič (*Slika 1*) i njegova supruga Helena.⁶ Godinama je obitelj Fux stvarala bogatstvo, koje je dostignulo vrhunac krajem 18. i u 19. stoljeću. Tada su pripadnici obitelji postizali gospodarske ciljeve i jačali društvene veze ženidbama s okolnim, ali i udaljenijim plemićkim obiteljima, koje su zbog državne službe, zasluga i vjernosti dobile austrijsko plemstvo od cara.

² Povremeno je prezime Fux zapisivano kao Fuchs.

³ HR-HDA-806. Osobni fond Emilij Laszowski, 16.2.9. Fux.

⁴ U blizini preko Kupe imao je grof Oršić Slavetički poštansku postaju u Severinu, a Mirko Haraminčić, vlasnik gospoštije u Novigradu, držao je postaju u Netretiću. Usp. Antun Herljević, "Razvoj poštanske službe s osvrtom na poštu u Rijeci," *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 6-7 (1961-1962): str. 214.

⁵ Osobni arhiv Saše Fux. Drugi izvori govore da je državnu poštu u Metliki imala u zakupu obitelj Perr. Adam Perr bio je gradski sudac. Usp. Zvonko Rus, *Kronika mesta Metlike I: Od 12. stotletja do leta 1941.* (Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo Metlika, 1999), str. 48 i 65; Janez Vajkard Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017), str. 38. Kod Mihe Preinfalka zapis je prezimena drukčiji: Adam Peer. Miha Preinfalk, "Plemstvo v Metliki 18. stoletja: Primer družine Erberg in njene socialne mobilnosti," u *Neumarkt – Möttling – Metlika: Nastanek in razvoj mesta od konca 13. do začetka 19. stoletja*, ur. Janez Weiss (Metlika: Belokranjski muzej, 2018), str. 218.

⁶ Osobni arhiv Saše Fux. Alojzova supruga je bila Helena rođ. Rubbi. Usp. Miha Preinfalk, *Plemiske rodbine na Slovenskem*, str. 132.

Slika 1. Alojz barun Gusič (1788.-1865.) iz Gradca kod Metlike. Gradac je bio u posjedu rodbine Gusič više od 200 godina. Upravo ga je Alojz prodao i odselio se u Ljubljano. Njegov praunuk Wilhelm odselio se je u Švedsku, gdje još žive njegovi potomci po muškoj liniji i koji se potpisuju Gussich (Miha Preinfalk, Plemiške rodbine na Slovenskem, str. 129). Slika je u vlasništvu Arthura von Gussich Hallstavika. Alojz barun Gusič bio je krizmani kum Robertu Alojzu (drugo ime je po kumu) Fuxu, sinu Karla Fuxa i Antonije, rođ. Wanka von Lenzenheim.

Tako su se primjerice u 18. stoljeću povezali sa žumberačkom⁷ plemićkom obitelji Hranilović, koja se je zbog turske ugroze u 16. stoljeću doselila u Žumberak, u selo Sošice, sa svojih posjeda u Bosni. Mnogi pripadnici te obitelji, kojoj je Rudolf II. dodijelio plemstvo 1603., bili su ugledni krajiški časnici.⁸ Terezija Hranilović, kći Franje Ernesta Hranilovića iz Sošica, udala se je 1772. za poštara ("poštarskoga majstora") Jakoba Fuxa u Metliki. Jakob je 1799. kupio (danas nepostojeći) dvorac Okljuk ili Doblice (njem. *Oklug*) u Črnomelju. Dvorac se je vodio kao gospoštija kojoj je pripadalo pored ostaloga i sedam kmetskih selišta.⁹ Jakob Fux počeo je ulagati u nekretnine, a obiteljsko se je bogatstvo širilo. U 19. stoljeću obitelj se je povezala s plemićkim obiteljima Wanka von Lenzenheim iz austrijskoga Graza i Šufflay iz Brloga. Tada su obitelj Fux u Metliki gospodarski najuspješnije vodile njihove dvije udovice, Franšička, drugi put udana Šebenik, a kasnije njezina snaha Antonija, rođena Wanka von Lenzenheim (*Slika 2*), drugi put udana Hess. Posjedi obitelji Fux tada su se udvostručili. Godine 1827. Franšička Fux kupila je za 17.521 goldinara Črnomeljski ili Freydangov dvorac (njem. Hof Tschernembl), kasnije poznat kao Fuchsov dvorac.¹⁰ Nekoliko godina kasnije

⁷ Žumberak tada više nije bio pod upravom Kranjske. Od 16. do 18. stoljeća Kranjska je polako gubila utjecaj u Žumberku na račun zapovjedništva Vojne krajine, a vojnom reformom godine 1746. konačno ga je izgubila.

⁸ "Hranilović," u *Hrvatska enciklopedija: 4: Fr-Ht*, ur. Dalibor Brozović (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2002), str. 541.

⁹ Majda Smole, *Grašćine na nekdanjem Kranjskem* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982), str. 331-332.

¹⁰ Smole, *Grašćine na nekdanjem Kranjskem*, str. 127.

kupila je i Črnomeljski grad (njem. Tschernembl) za 30.000 goldinara.¹¹ Godine 1836. nalazimo je kao vlasnicu dvorca Sveržaki ili Žveršaki (njem. Schwerschak Hof) kod Metlike, s pripadajućim posjedom.¹²

Njezina snaha Antonija (rođ. Wanka von Lenzenheim) upravljala je velikom obiteljskom imovinom poslije prerane smrti supruga. Sve do 1908. za izbor u Kranjski zemaljski sabor (njem. *Krainer Landtag*), zakonodavno tijelo Vojvodine Kranjske, na snazi je bio kurijski ili staleški izborni sustav. Takvo uređenje u mnogočemu je podsjećalo na stare zemaljske staleže prije 1848. i oslanjalo se je na tradiciju feudalizma.¹³ S obzirom na visinu poreza postojali su različiti birački razredi ili kurije: građanska, seljačka, trgovačko-obrtna, veleposjednička i dva virilista (biskup i rektor sveučilišta). Svakoj kuriji pripadao je određeni broj zastupnika u zemaljskom saboru u Ljubljani. Antonija Fux (tada već Hess) gospodarski je pripadala staležu veleposjednika, privilegiranomu razredu u kojem su i žene (u pravilu udovice) imale pravo glasa kod izbora zastupnika u zemaljski sabor. U drugim kurijama nisu imale to pravo. Međutim, i u veleposjedničkoj kuriji žene nisu smjele glasovati osobno, nego su morale to uraditi preko muškoga opunomoćenika.¹⁴ Nedemokratski sustav kurija odlikovala je kako socijalna tako i nacionalna nepravda. Njemačkih posjednika te trgovačkoga i industrijskoga kapitala u posjedu pripadnika te etničke skupine bilo je i u krajevima u kojima je njemačko stanovništvo bilo u manjini. Tako se je događalo da su u zemaljskim saborima zastupnici njemačkih stranaka sjedili u broju koji je daleko nadmašivao udio njemačkoga stanovništva. U Kranjskoj je bilo oko 5% Nijemaca, a postotak njemačkih zastupnika u zemaljskom saboru iznosio je čak 28%, jer su imali u rukama veleposjedničku kuriju. Pritom su Nijemci imali većinu i u građanskoj i trgovačko-obrtnoj kuriji, što je značilo da su imali većinu u zemaljskom saboru.¹⁵

Kako se je u tom sustavu snašla Antonija Hess (ranije Fux, rođ. Wanka von Lenzenheim) i koga je izabrala za svojega opunomoćenika? Po ocu Čehinja, po majci Njemica, po prvom suprugu veleposjednica (drugi je suprug bio njemački orijentirani gradski načelnik Felix Hess),¹⁶ trebala je vjerojatno izabrati

¹¹ Smole, *Graččine na nekdanjem Kranjskem*, str. 126.

¹² Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain* (Görz: Verfassner, 1905), str. 505. Autor na kraju knjige donosi spisak vlasnika posjeda 1836. te navodi da je Frančiška Šebenik bila tada vlasnica »Sveržakov, Črnomaljskega dvorca in Črnomaljskega grada«. Ludwig von Schivizhoffen (u kasnijim godinama Ludvik Šivic) bio je pravnik i genealog, rođen 8. svibnja 1859. u Zagrebu u obitelji državnoga savjetnika Jožefa i Barbare pl. Hrvoić.

¹³ Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861-1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 6.

¹⁴ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 47.

¹⁵ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 6.

¹⁶ Felix Anton Hess u braku sa Antonijom nije imao djece. Bio je veliki zagovornik germanizacije i uporabe njemačkoga jezika u javnom životu. Njegovi su glavni suparnici bili Anton Navratil i Janez Kapelle, kao i ostali utemeljitelji Prve slovenske čitaonice u Metliki. Hess je oštro kaznio metličku gospodu Kapellea, Leopolda Gangla i još nekoliko članova odbora slovenske čitaonice jer su pjevali podo-

nekoga tko je utjelovljivao sve te značajke. To je primjerice mogao biti njezin drugi suprug Feliks Hess ili vitez Josip pl. Savinšek, vlastelin i veleposjednik iz Metlike, koji je 1867. bio zastupnik u zemaljskom saboru.¹⁷ Ali Antonija je izabrala Antona Navratila, poznatoga gradskoga narodnjaka, ilirca i panslavista, što je u njemačkim i veleposjedničkim krugovima vjerojatno bio presedan. Obitelji Fux, Sturm i Hess bile su u Metliki u povlaštenom razredu, podržavale su Nijemce,¹⁸ zbog čega su takve osobe nazivali “nemčurima” ili “nemškutarima”,¹⁹ slično kao što su Hrvatskoj bili “mađaroni”, bez obzira na etničku pripadnost. Ne znamo kakvi su motivi vodili Antoniju za takvu odluku.²⁰ Je li to bio prosvjed zato što nije mogla osobno birati saborskoga zastupnika, nego je to morala učiniti preko ovlaštenoga opunomoćenika? Ili je utjecaj slovenske čitaonice, osnovane 1865., i slovenskih društava bio dovoljno jak da je pristala uz slovensku narodnu stranu? Moguće je da se je to dogodilo pod utjecajem Janeza (Johanna) Kapellea, upravitelja metličke komende Njemačkoga viteškoga reda (Teutonaca)²¹ sagrađene u 14. stoljeću, narodnoga preporoditelja i saborskoga zastupnika,²² osnivača Prve dolensjske kreditne zadruge i oca Antonijine snahe Karoline. Zbog svojega izbora bila je vjerojatno više puta u teškom položaju jer su suprotnosti između narodnoga preporoditelja Navratila i njemački orijentiranoga Hessa više puta dovodile do eskalacije, pri čemu su morali posredovati čak i iz Ljubljane.²³

knicu njezinu glavnomu tajniku Horačku tijekom rođendanske proslave. Rus, *Kronika mesta Metlike*, str. 88. Prema Rusu, Miroslav Horaček u Metliki je otvorio ljekarnicu 1869., a 1875. dao ju je u najam te odselio u Zagreb, gdje je ubrzo i umro. Rus, *Kronika mesta Metlike*, str. 89. Međutim, Horaček, koji je diplomirao u Budimpešti 1845., došao je u Metliku iz Zagreba, gdje je bio među uglednijim ljekarnicima toga vremena. Bio je prvi vlasnik ljekarnice Sv. Trojstva. Usp. Stella Fatović-Ferenčić i Jasenka Ferber Bogdan, “Ljekarna K Sv. Trojstvu: izgubljeni sjaj zagrebačke secesije,” *Medicus* 16, br. 1 (2007): str. 122. Autorice tvrde da je Horaček umro godine 1974., a Rus navodi njegov odlazak iz Metlike 1875. godine.

¹⁷ Rus, *Kronika mesta Metlike*, str. 338.

¹⁸ Jože Dular, “Navratilov zapis iz leta 1849,” *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 3, br. 2 (1955): str. 100.

¹⁹ “Nemškutar”, iako Slovenac, bio je primjerice liječnik dr. Ferdinand Salloker (Zalokar) iz Metlike. Usp. Jože Dular, *Mesto nad Bojico* (Novo Mesto: Dolenjski list, 1997), str. 46. To je ista osoba o kojoj piše u svojem dnevniku Emil Laszowski. Bio je Šufflayev obiteljski liječnik, liječio je Emilova oca Mateja Sigismunda Laszowskoga, prisustvovao je Emilovu porodu te ga je liječio kao dječaka. Emil Laszowski Zalokara je očito volio i cijenio jer je bio i njegov vjenčani svjedok. Mario Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2014), str. 29, 44, 54 i 241. Dr. Ferdo Zalokar na prvim je izborima po ukinuću Bachova apsolutizma bio izabran 1860. za metličkoga načelnika te poslije još dva mandata. Rus, *Kronika mesta Metlike*, str. 77, 91 i 103.

²⁰ Antonijin suprug i metlički načelnik Felix Hess odrekao se je županske časti u znak protesta što je Anton Navratil bio imenovan počasnim građaninom Metlike. Antonija je tako svojega dotadašnjega zastupnika Navratila otpustila i izabrala je svojega supruga. Rus, *Kronika mesta Metlike*, str. 87.

²¹ *Komenda* znači posjed nekoga bogatoga viteškoga reda, koji je istovremeno i njegova manja upravna jedinica pod nadzorom *komtúra*. Izraz *komenda* vjerojatno je preuzet iz njemačkoga (*Commenda*).

²² Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 359.

²³ Jože Dular, *Brata Navratila* (Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo v Metliki, 1980), str. 10.

Slika 2. Antonija Fux, rođ. Wanka pl. Lenzenheim, s drugim suprugom Felixom Antonom Hessom, načelnikom Metlike, oko 1870. godine (foto Standl).²⁴

Tko je dakle bio Anton Navratil, koji je uvjerio Antoniju da mu dodijeli punomoć za izbor zastupnika i koji je i sam postao kasnije poslanik zemaljskoga sabora?²⁵ Obitelj Navratil bila je podrijetlom iz Praga. Antonov otac oženio se je “belokranjicom” iz Rosalnica i s njom imao sedmoro djece. Anton je studirao povijest u Zagrebu te je kao student bio domaći učitelj djece maršala Đure (Jurija) Jelačića, brata bana Josipa Jelačića.²⁶ Poslije se je vratio u Metliku, gdje je 1865. bio osnivač narodne čitaonice. Godine 1871. bio je izabran za općinskoga odbornika i zahtijevao je da se na općini govori slovenski. Zbog toga je bio u stalnom sukobu s gradskim načelnikom Hessom. Kada je njihova netrpeljivost dostignula vrhunac 1877., morao je posredovati kranjski zemaljski odbor iz Ljubljane.²⁷ Kao

²⁴ Andreja Brancelj Bednaršek, *Iz hiše na metliških Dragah: Zbirka Fux-Dular* (Metlika: Belokranjski muzej 2020), str. 14. Slika potječe iz obiteljskoga arhiva dr. Janeza Dulara.

²⁵ Anton Navratil bio je izabran za zastupnika zemaljskoga sabora 1877. u okviru seljačke kurije ili razreda. Za protukandidata imao je nekoga J. Mahkota iz njemačke stranke. Navratil je dobio 56 glasova, a Mahkot samo 7. Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 359.

²⁶ Dular, “Navratilov zapis iz leta 1849,” str. 100.

²⁷ Dular, *Brata Navratila*, str. 10.

zastupnik u kranjskom zemaljskom saboru mnogo je učinio za Metliku i njezino (slovensko) školstvo. Na svim sjednicama sabora govorio je isključivo na slovenskom. Na zasjedanju sabora 1881. predlagao je da se Žumberak, koji je do tada bio dijelom Vojne krajine, priključi Hrvatskoj, a Marindol, u kojem je živjelo oko 400 žitelja pravoslavne vjere, priključi Kranjskoj. Svoj je prijedlog potkrijepio time da je rijeka Kupa prirodna granica između Kranjske i Hrvatske.²⁸

Pored njega, koji je bio glavni *spiritus agens* narodne struje u gradu, spominju se još i »vanjski društveniki«, koji su sa »stubovima metličkoga domorodstva«²⁹ tvorili narodnu struju: »Žumberčani, i bližnji Hrvati, braća Eugen i Artur Kniewald, vlastelini u Griču kod Karlovca, Šufflay, vlastelin u Brlogu, baron Vraniczany iz Jurovega«.³⁰ Kao što vidimo, pogranične veze Slovenaca i Hrvata bile su tada skoro svakodnevnne, a povezivala ih je i zajednička borba protiv njemačke prevlasti.³¹ Dular dalje piše da su udruženi viđeniji građani Metlike i njihovi hrvatski prijatelji zajedničkim snagama uspjeli "srušiti" gradsko udruženje Nijemaca okupljenih u kružoku *Conversationverein* te su tako Metliku učinili slovenskom.³²

O obitelji Šufflay više je riječi u nastavku članka, a braća Eugen i Artur Kniewald spominju se također u fondu Emila Laszowskoga: bili su njegovi bratići, djeca njegove tete Amalije Šufflay, udane Kniewald. Nesretna sudbina Artura Kniewalda, čiji je moralni i financijski slom pogodio cijelu obitelj, detaljno je opisana u dnevniku Laszowskoga.³³

3. Obitelj Wanka von Lenzenheim iz Graza

U prvoj polovici 19. stoljeća praunuk Jakoba Fuxa, Karl Fux, koji je studirao pravo u Grazu, gdje je poslije radio kao sudac,³⁴ upoznao je Antoniju Wanka, kći austrijskoga časnika Thaddeusa Wanke rodom iz Češke i Terezije rođ. Venger. Njome se je oženio 1829. godine.³⁵ U vrijeme vladavine Franje I., godine

²⁸ Dular, *Brata Navratila*, str. 12.

²⁹ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 359. Janez Kappel bio je prvi među tim stupovima narodnjaštva u Metliki te je 1861. bio poslanik zemaljskoga sabora u Ljubljani u seljačkom razredu.

³⁰ Dular, "Navratilov zapis iz leta 1849," str. 100. Autor misli na Nikolu Vranyczanyja Dobrinovića, koji je s bratom Ambrozom bio pristaša ilirskoga pokreta te su bili osnivači Ilirskoga čitanja društva u Karlovcu 1838. godine. Između ostaloga, obitelj Nikole Vranyczanyja posjedovala je dvorac Jurovo kod Žakanja.

³¹ Narodna čitaonica u Metliki bila je ustanovljena 15. listopada 1865. godine. U čast prisutnim Hrvatima pjevački je zbor zapjevao pjesme *Brodar* i *Oj, talasi*. Rus, *Kronika mesta Metlike*, str. 78.

³² Rus, *Kronika mesta Metlike*, str. 78.

³³ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, str. 283.

³⁴ Karlu Fuxu i Antoniji rođ. Wanka (od 1832. von Lenzenheim) rođeno je u Grazu četvero djece. Kada je Karl preuzeo od oca poštarski posao, preselili su se u Metliku, gdje su rođena još tri sina.

³⁵ HR-HDA-806. Osobni fond Emilij Laszowski, 16.2.9. Fux.

1832. dobili su braća Wanka, major Thaddeus i kapetan Emanuel, plemićki naslov s predikatom von Lenzenheim. Vojničkim časnicima koji su bili u vojsci više od 30 godina bilo je prije toga relativno lako dobiti plemstvo. Franjo I. postrožio je uvjete, tako da 30 godina provedenih u vojsci više nije bilo dovoljno za dobivanje plemićkoga naslova. Bilo je potrebno sudjelovati najmanje u jednom ratnom pohodu ili bitci, što je braći Wanka očito i uspjelo.³⁶ Thaddeus, rođen u Klatovy (njem. Klattau), pojavljuje se u izvorima kao štabni časnik druge pješачke pukovnije u Mariboru (Haupt Werbezirks Station) u činu majora.³⁷ Od tada je stalno napredovao i zadnje godine do mirovine 1848. bio je komandant austrijske strateške utvrde u Palmanovi.³⁸ Najveću karijeru ostvario je Thaddeusov nećak, sin njegova brata Emanuela, Joseph Wanka von Lenzenheim. Bio je feldmaršal, vojni geograf i direktor Vojnogeografskoga instituta u Beču.³⁹ Obitelj Thaddeusa Wanke, pored kćeri Antonije, koja se je udala za Karla Fuxa, uspješno je udala i ostale kćeri kojima je uspjelo preživjeti do odrasle dobi.⁴⁰ Kći Katarina udala se je za Samuela Budisavljevića,⁴¹ kapetana i vojnoga zapovjednika grada Belluna u Italiji,⁴² a kći Ema za Emerika (Friedricha) von Stromfelda,⁴³ časnika zaduženoga za logistiku i potporu vojske u Grazu.⁴⁴

4. Obitelj Šufflay iz Brloga

Karl Fux i Antonija rođ. Wanka (von Lenzenheim) udali su svoju kćer Antoniju mlađu za Danijela Šufflaya Otruševčkoga iz obližnjega Brloga preko Kupe. Šufflayi su dobili plemstvo 1675. godine. Prijepis plemićke listine s grbom nalazi se u fondu Emila Laszowskoga, a grb i njegov opis također u *Siebmacher's*

³⁶ Mariano Rugale i Miha Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti: 2. del* (Ljubljana: Viharnik, 2012), str. 9.

³⁷ *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums* (Wien: Hof- und Staats Druckerey, 1834), str. 188.

³⁸ *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums*, str. 74.

³⁹ Vojnička karijera Thaddeusa Wanke i njegova nećaka Josepha opisana je u: Constantin Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich: Vol. 35* (Wien: Hof- und Staats Druckerey, 1886), str. 68.

⁴⁰ Kod Laszowskoga vidimo da je obitelj Wanka imala devetero djece, pet kćeri i četvero sinova, od kojih su odraslu dobu doživjele samo četiri djevojčice. Dvije između njih umrle su dvije godine poslije udaje, Katarina Budisavljević i Ema von Stromfeld.

⁴¹ Krajiška obitelj kojoj je car Franjo Josip I. podijelio plemstvo i grb 1838. godine. Tatjana Radauš, "Budisavljević," u *Hrvatski biografski leksikon: 2. Bj-C*, ur. Aleksandar Stipčević (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1989), str. 212. Podatci o Samuelu Budisavljeviću nalaze se kod Emila Laszowskoga u mapi obitelji Fux. Tamo saznajemo i da je datum udaje Katarine Wanka za Samuela Budisavljevića 23. siječnja 1847. godine.

⁴² Radauš, "Budisavljević," str. 212.

⁴³ HR-HDA-806. Osobni fond Emilij Laszowski, 16.2.9. Fux. Laszowski je imao detaljne podatke o godinama rođenja, vjenčanja i smrti mnogo članova obitelji Fux, Wanka, Šufflay i dr. Na poleđini toga papira, gdje neke osobe nismo uspjeli identificirati (Johann Emil Million), piše da je sve te podatke dobio 1944. od Tilke Kristof rodene Fux, koja je živjela u Zagrebu.

⁴⁴ Friedrich von Stromfeld bio je također krsni kum jednomu sinu Karla Fuxa i Antonije Wanka, koji je rođen u Grazu 12. svibnja 1835. Osobni arhiv Saše Fux.

Grosses und allgemeines Wappenbuch. U to vrijeme mnogo je obitelji dobilo plemstvo zbog zasluga u ratovima s Osmanlijama. Stoga je glavni motiv na većini tadašnjih grbova povezan s ratovanjem. Prema motivu na grbu moglo bi se zaključiti da je i Šufflayev predak sudjelovao u spomenutim ratovima, no mnogo je vjerojatnije da je prvi plemić Šufflay bio službenik grofa Erdödyja u Samoboru te da ga je potonji predložio kraljevoj kancelariji za stjecanje plemićkoga naslova zbog uspješnoga i vjernoga služenja.⁴⁵ Šufflayi su tada živjeli na imanju Otruševac, koji je danas dio grada Samobora i zato su dobili predikat von Otruševac.

Najpoznatiji u obitelji bio je Filip Aleksandar Šufflay, oženjen Barbarom Babok Vukšinečki. Imali su puno djece, među njima i najstarijeg Danijela (26. lipnja 1823. – 28. ožujka 1859.), kojemu je druga supruga bila Antonija Fux. Tako postaje jasno kako se je u zapisima Emila Laszowskoga našlo toliko podataka o belokranjskoj obitelji Fux.⁴⁶ Ondje se nalazi i priča o nesretnom braku Danijela i Antonije. Danijel Šufflay završio je pravo u Zagrebu s odličnim uspjehom. Po diplomi vratio se je u Brlog i oženio Julijanom Smičiklas, koja je umrla ubrzo nakon rođenja sina Sigismunda (Žige). Uskoro se je Danijel zagledao u mladu Antoniju Fux iz Metlike, kamo su odlazili na nedjeljne mise. Laszowski piše da Antonija nije bila dobra maćeha malomu Žigi. Zvala ga je Vlahom, jer je njegova majka bila grkokatoličke vjere, kao i većina uskočkih naseljenika u Žumberku (odatile su potjecali Julijanini predci). Dječak je bio pun ušiju i nije živio s obitelji, nego sa sluškinjom koja se je o njemu trebala brinuti. Kada je njegov djed Filip prilikom jednoga posjeta vidio cijelu obiteljsku situaciju, odveo ga je na svoj posjed Brlog, gdje je dječak odrastao u sigurnom i toplom domu.

Antonija ml. rođ. Fux bila je nesretna u braku s Danijelom, jer je bio grub i nasilan. Laszowski piše da ju je tukao te jednom prigodom povrijedio nogu tako da se je dugo oporavljala. Njegova surovost ostala je zabilježena i u okolnim pučkim pričama. Pored dvorca u Bubnjarcima, u vlasništvu njegove prve supruge Julijane, bio je toranj s kojega je dalekozorom promatrao rad svojih seljaka na poljima. Uvečer su bili surovo tučeni ako su se po gospodarovu mišljenju previše odmarali. U podrumu je imao prostoriju s “galgama”, napravom na kojoj je kažnjavao seljake koji su vršili tlaku. Taj prostor postojao je sve do 1918., kada je dvorac srušen.

Antonijina mati Antonija st., rođ. Wanka (von Lenzenheim), bila je u vrijeme nesretnoga braka svoje kćeri već udovica. Preuzela je poštarski posao pokojnoga supruga i uspješno ga je nastavila voditi i tijekom drugoga braka s pravnikom i gradskim županom Felixom Hessom. Laszowski piše da je u posjetima kćeri više puta oštro posredovala te je kasnije govorila da je Danijel imao ljubavnice i da je pio, što je bilo uzrokom njegove grubosti i nasilnosti. Kći Anto-

⁴⁵ Tu mogućnost predložio je i Mario Stipančević. Usp. Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, str. 30.

⁴⁶ Emilova mati Sidonija Šufflay, udana Laszowski, bila je Danijelova sestra.

nija je jednom s majkom i troje male djece otišla u Metliku, a samo godinu dana kasnije umrla je u 26. godini (1856.). Tri godine nakon toga umro je i njezin suprug Danijel. Njihova djeca Danijel, Belizar i Emilija odrastali su kod bake Antonije, a kasnije i kod djeda Filipa Šufflaya na Brlogu, gdje je odrastao i Emil Laszowski, rođen nešto kasnije, kao i Žiga Šufflay. Zbog toga je Laszowski znao toliko podataka o obitelji. Kasnije je Danijel ml. Šufflay Otruševčki također završio pravo kao i otac, te postao sudac u Velikim Laščama u Sloveniji, gdje je imao veliku obitelj (njegovi potomci ondje žive i danas).⁴⁷

5. Obitelj Krištof

Laszowski je imao detaljne podatke o godinama rođenja, vjenčanja i smrti mnogih članova obitelji Fux, Wanka i Šufflay, ali i drugih. Na poleđini dokumenta koji je sadržavao te podatke naznačeno je da ih je dobio 1944. od Tilke Krištof, rođene Fux, koja je živjela u Zagrebu. Tako ulazimo u trag još jednoj pograničnoj obiteljskoj relaciji. S obzirom na to da je Emil Laszowski⁴⁸ bio veliki prijatelj s Milanom Krištofom, kojega često spominje u svojem dnevniku, može se spomenuti i ta pogranična obiteljska veza Fuxovih. Iako su zbog brojnih potomaka i promijenjenih društvenih odnosa gubili posjede, ženidbenim vezama pokušavali su i uspijevali održati svoj status krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Obitelj se je okrenula novim elitama, koje su unatoč skromnomu podrijetlu dostignule najviše društvene položaje.⁴⁹ Jedan takav primjer, koji je moguće provjeriti, dokumentiran je u obiteljskom arhivu.

Otilija Fux (1871.-1954.) iz Metlike, kći Emanuela Fuxa i Karoline rođ. Kapelle (Capelle), unuka Karla Fuxa i Antonije, rođ. Wanka von Lenzenheim, udala se je potkraj 19. stoljeća za dr. Milana Krištofa iz Klanjca. Njegovi roditelji bili su Slovenci. Otac dr. Radoslav (Rudolf) Krištof (Metlika, 1842. – Klanjec, 1904.), poslije završenoga studija medicine u Grazu, službovao je kao kotarski liječnik u Klanjcu. God. 1878. dobio je stipendiju Zemaljske vlade za studij u Vojno-veterinarskom institutu u Beču, koji je završio 1880. te je postao veterinar. Te godine povjerena mu je organizacija veterinarske službe u Hrvatskoj. Veterinarskim nadzornikom u Zemaljskoj vladi ostao je do 1903., kada se je povukao

⁴⁷ Goranka Kreačić, "Po sledeh hrvaških plemenitih Šufflay Otruševskih v Sloveniji," *Zgodovinski časopis* 70, br. 1-2 (2016): str. 128-161.

⁴⁸ I Emil Laszowski održavao je neke prekogranične kulturne i prijateljske veze. Tako je primjerice prijateljjavao s Franom Ilešičem (1871.-1942.), slovenskim književnikom, koji je održao više predavanja u Zagrebu na sastancima članova Družbe Braća Hrvatskog Zmaja. Njihovo je prijateljstvo prekinuto sredinom Prvoga svjetskoga rata jer je Ilešič, kao uvjereni Jugoslaven, zamjerao Laszowskomu pretjerano isticanje hrvatstva. Emilij Laszowski i Mario Stipančević, "Dnevnik Emilija Laszowskog: 1914. godina," *Fontes: Izvori za hrvatsku povijest* 24, br. 1 (2018): str. 30, bilj. 24.

⁴⁹ Tu se misli na dr. Radovana Krištofa, koji, iako rođen u Metlici, nije bio potomak videnijih građana, kao i na Ivanova oca dr. Blaža Lorkovića, koji je potekao iz seljačke obitelji iz okolice Karlovca.

na imanje u Pristavi kod Klanjca.⁵⁰ Radoslav Krištof imao je za ženu Emu, rođ. Vidmar, s kojom je imao četvero djece, od kojih su odraslu dobu doživjeli dvoje: sin Emil (Milan) i kći Valerija (Zdravka). Njegov sin dr. Milan Krištof (1872.-1927.) završio je pravni fakultet u Zagrebu, gdje je stekao i doktorat. Poslije je studirao na Gospodarskoj akademiji u Hohenheimu. Bio je predstojnik vladina Odjela za narodno gospodarstvo u Zagrebu, jedan od osnivača Hrvatske pučke seljačke stranke te “zmajski brat” Emila Laszowskoga.⁵¹

Stari Krištof očito je održavao veze sa svojim rodnim krajem, gdje je odlazio u posjete, jer samo tako mogli su se naći njegov sin Milan i Otilija (Tilka) Fux. S obzirom na to da je u to vrijeme i kći Zdravka našla svojega izabranika u dr. Ivanu Lorkoviću,⁵² odlučile su obitelji Fux i Krištof održati dvostruko vjenčanje: Milana Krištofa i Otilije Fux te Zdravke Krištof i Ivana Lorkovića. Zadnji dio povijesti obitelji Fux – Krištof – Lorković⁵³ od kraja 19. te u 20. stoljeću nije zabilježen kod Laszowskoga. Veza je otkrivena prilikom listanja osobnoga arhiva potomaka obitelji Fux,⁵⁴ no nije ništa manje zanimljiva i vrijedna je objelodanjenja. Pogotovu zato što se u Belokranjskom muzeju u Metliki nalazi i fotografija toga dvojnoga vjenčanja (*Slika 3*).⁵⁵

⁵⁰ Robert Krog, “Krištof, Radoslav,” u *Hrvatski biografski leksikon: 8: Kr-Li*, ur. Trpimir Macan (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013), str. 357. Slovenci ga izvori spominju kao slovenskoga liječnika i veterinara, a hrvatski kao hrvatskoga.

⁵¹ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, str. 302. Družba “Braća Hrvatskoga Zmaja” hrvatsko je bratstvo i kulturna udruga utemeljena na načelima prijateljstva, bratstva, dragovoljnosti, kolektivnoga rada i odlučivanja, s ciljem čuvanja i obnavljanja hrvatskoga kulturnoga nasljeđa. Oživljuje uspomenu na događaje iz hrvatske prošlosti i na zaslužne Hrvate. Družbu su u Zagrebu utemeljili 16. studenoga 1905. Emil Laszowski i Velimir Deželić stariji, sa željom da ta izrazito hrvatska i domoljubna udruga bude potpuno slobodna od svake političke stranke. Ime je odabrano po uzoru na Ordo equestris draconis (“Red zmajskih vitezova”) hrvatsko-ugarskoga kralja Sigismunda, utemeljen 1408., u kojem su prvotno pretežito bili Hrvati. “Družba ‘Braća Hrvatskoga Zmaja,’” u *Hrvatska enciklopedija: 3: Da-Fo*, ur. Dalibor Brozović (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2001), str. 253.

⁵² Ivan Lorković (1876.-1926.), političar, sin ekonomskoga pisca, pravnika i prozaika Blaža Lorkovića. U Zagrebu je završio klasičnu gimnaziju 1894. i doktorirao temeljem rigorozna na Pravoslavnom i državoslovnom fakultetu 1899. godine. Bio je odvjetnički vježbenik kod Šime Mazzure, prislušnik Sudbenoga stola i sudski pristav u Klanjcu. Preselio se je 1902. u Osijek, gdje je do 1905. bio odgovorni urednik lista *Narodna obrana*. Posvetio se je politici. Pripadao je tzv. Naprednoj omladini, sudjelovao u spaljivanju mađarske zastave 1895., zagovarao realnu politiku, prilagodbu Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, veću pozornost selu i gospodarstvu, šira građanska prava, jedinstvo Hrvata i Srba te je kritizirao povijesno državno pravo kao nesuvremen i politički štetan argument. Zatvoren je zbog sudjelovanja u narodnom pokretu 1903. godine. Pristupio je potom Hrvatskoj stranci prava (HSP) i bio član njezina Središnjega odbora, ali ju je ubrzo napustio i 1904. sudjelovao u stvaranju Hrvatske napredne stranke (Hrvatska pučka napredna stranka od 1906.). Stjepan Matković, “Lorković, Ivan,” u *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristupljeno 16. kolovoza 2021., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11954>.

⁵³ Laszowski spominje večere koje provode obitelji. Piše i da je bio krizmani kum djeci Milana i Tilke Krištof, primjerice najstarijemu sinu, također Milanu, te drugorođenoj Dragi. Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, str. 302.

⁵⁴ Osobni arhiv Saše Fux.

⁵⁵ Brancelj Bednaršek, *Iz hiše na metliških Dragah*, str. 18.

Slika 3. Fotografija s vjenčanja dr. Milana Krištofa i Otilije (Tilke) Fux te Zdravke Krištof i dr. Ivana Lorkovića. Na poledini je uz upitnik naznačeno da je vjenčanje moglo biti između 1892. i 1895. godine. Osoba koja je to pisala nije bila više sigurna o datumu vjenčanja, koje je prema procjeni autorice članka moralo biti nešto kasnije, oko 1898. godine.⁵⁶ Na fotografiji se nalaze gotovo svi pripadnici obitelji Fux, među njima i Tilkina sestra Silva (desno gore) udana Praznik, čija se fotografija također nalazi u fondu Emila Laszowskoga. Sjede s lijeva prema desno: Tilkin otac Emanuel Fux, sestra Hermina udana Kaiserberger, novopečeni mladenci dr. Milan i Otilija (Tilka) Krištof te dr. Ivan i Zdravka Lorković. Na kraju sjede roditelji mladenaca, dr. Radovan Krištof i Marija Lorković rođ. Barbot.⁵⁷ Fotografija je dio zbirke Belokranjskoga muzeja u Metliki.

⁵⁶ Prvorodena djeca oba bračna para bila su rođena 1900. godine. Kod bračnoga para Krištof bio je sin, također Milan, a kod bračnoga para Lorković bio je to Zdravko.

⁵⁷ Na poledini piše da na kraju sjede roditelji Lorković, što također nije točno. Ivanov otac dr. Blaž Lorković umro je već 1892., a Radovan Krištof 1904., tako da je mogao prisustvovati vjenčanju. Međutim Radovanova supruga Ema i majka mladenaca umrla je 1897., pa je moguće da pored dr. Radovana Krištofa sjedi majka dr. Ivana Lorkovića, Marija rođ. Barbot, koja je umrla 1934. godine.

6. Grb obitelji Fux i prijepis iz Siebmacherova grbovnika u fondu Emila Laszowskoga

Dio dokumenata obitelji Fux u fondu Emila Laszowskoga sastoji se od prijepisa koji navodno rodbinski povezuje neku (vj. austrijsku ili njemačku) građansku obitelj Fux (koja je uistinu dobila plemstvo) s veleposjedničkom obitelji Fux iz Metlike (*Slika 4*).⁵⁸ Kada je autorica članka detaljnije pročitala zapis Laszowskoga na njemačkom,⁵⁹ bilo joj je jasno da je cijela priča nekonzistentna. Povijesno istinite osobe iz obitelji Fux iz Metlike rodbinski nisu povezane s također istinskim povijesnim osobama kao što su skladatelj Johann Joseph Fux iz Graza te Niklas i Viktor Fux, koji su plemstvo dobili 1582. To je svojim istraživanjima već ranije detaljno utvrdio i povjesničar i genealog Rajmund Lamprecht.⁶⁰ Očito je da je netko iz obitelji Fux naručio lažnu obiteljsku kroniku od krivotvoritelja. Posljednja dvojica, na kojima se temelji lažna obiteljska "kronika"⁶¹ obitelji Fux iz Metlike, zaista su navedena u Siebmacherovom grbovniku.⁶² Tu se nalazi opis i slika grba iz 1582., koji su dobili Niklas i Viktor Fux, ali nije navedeno gdje su spomenute osobe živjele.⁶³ Zanimljivo je također zašto je jedan od članova obitelji Fux naručio obiteljsku "kroniku" koja je povezivala belokranjske Fuxove s obiteljima istoga prezimena u Austriji i Njemačkoj. Istina je da je prezime njemačko, ali nalazilo se je i u mnogim drugim krajevima Habsburške, odnosno Austro-Ugarske Monarhije. Mogli su svoje izvore potražiti i u bližoj okolici, kao primjerice u Kočevju, ali tada njihovi predci ne bi bili plemeniti. O naseljenim Nijemcima (Gottscheer) oko 1330. u okolinu Kočevja postoji više istraživanja i detaljnih zapisa, bilo da su povijesni, jezikoslovni ili etnološki. Tako je moguće već prvim čitanjem kronoloških zapisa o povijesnim događajima u Metlici od 12. stoljeća do 1941.⁶⁴ uočiti brojna metlička prezimena koja se nalaze i kod kočevskih Nijemaca,⁶⁵ kao što su Sturm, Fux,⁶⁶ Weiss, Staudacher, Ve(r)derber, Weibl i dr.

⁵⁸ HR-HDA-806. Osobni fond Emilij Laszowski, 16.2.9. Fux.

⁵⁹ Moguće je da je Laszowski to prepisao iz obiteljske kronike Fuxovih, koja još kruži među potomstvom, ili je taj prijepis dobio u jednom od mnogobrojnih posjeta u Metlici.

⁶⁰ U ovom članku autorica se samo kratko osvrće na to pitanje jer je detaljniji prikaz u njegovome radu. Vidi: Rajmund Lamprecht, "Kronika grba obitelji Fux".

⁶¹ Izraz "kronika" napisan je u navodnicima jer je naslov dokumenta koji lažno utvrđuje rodbinsku vezu metličke obitelji Fux s Johannom Josephom Fuxom i braćom Niclasom i Viktorom Fuxom. *Chronik zum Wappen des Geschlechts Fux*.

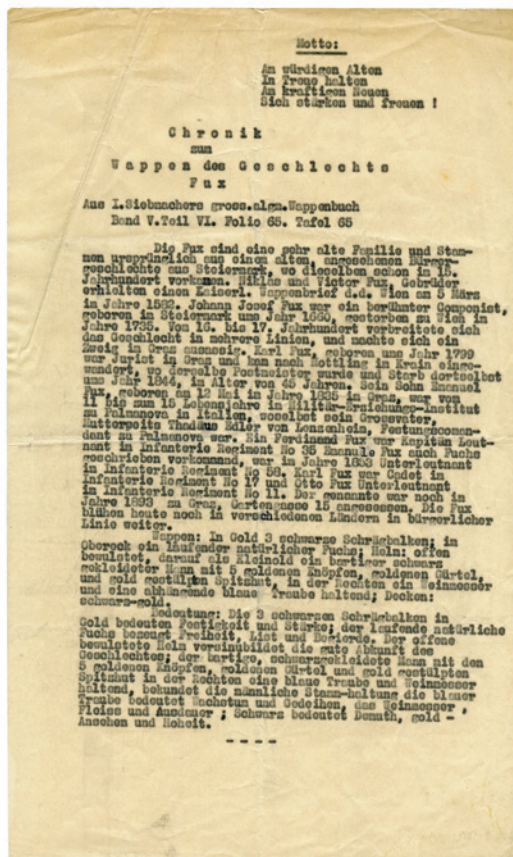
⁶² Johann Siebmacher, *Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch: Bd. 5: Theil 6* (Nurnberg: Bauer & Raspe, 1901), str. 65, tabela 67. To izdanje iz 1901. koristio je Laszowski i fotokopije tih grbova nalaze se u njegovu fondu.

⁶³ Umjesto tabele 67 navodi se 65.

⁶⁴ Rus, *Kronika mesta Metlike*.

⁶⁵ Ivan Simonič, "Migracije na Kočevskem v luči priimkov," *Etnolog: glasilo Etnografskega muzeja v Ljubljani* 7 (1934): str. 107-138.

⁶⁶ Zapisano i u obliku Fuxl, Fuchs, Wuchse.

Slika 4. Prijepis iz "originalne kronike" obitelji Fux iz fonda Emila Laszowskoga u HDA.⁶⁷ Zadnji dio je opis armala (grbovnice) braće Niklasa i Viktora Fuxa preuzet iz Siebmachero-va grbovnika.

7. Zaključak

Članak je posvećen povijesti belokranjske obitelji Fux iz Metlike i vezama između društvenih elita grada Metlike u Sloveniji i obližnjih hrvatskih krajeva. Dijelom je obiteljska povijest preuzeta iz fonda Emila Laszowskoga u HDA, jer je on s obitelji Fux bio u srodstvu, a dijelom iz objavljenih izvora. Objavljeni izvori su brojni, a obiteljsku povijest, kao i povijest grada Metlike, pomno je istražio Jože Dular, muzealac, pjesnik i romanopisac, koji je osnovao i bio dugogodišnji ravnatelj Belokranjskoga muzeja u Metliki. Sam je bio oženjen jednom potomkinjom obitelji Fux i živio do smrti u kući koju je 1863. sagradila Antonija Fux rođ. Wanka von Lenzenheim.

⁶⁷ HR-HDA-806. Osobni fond Emilij Laszowski, 16.2.9. Fux.

Obitelj Fux, koja je godinama stvarala bogatstvo i čiji je vrhunac dosegnut u 18. i 19. stoljeću, ženidbama i udajama utvrđivala je svoj društveni i ekonomski položaj među pograničnom društvenom elitom. Zahvaljujući dnevniku Emila Laszowskoga, koji se također nalazi u njegovu fondu u HDA, bilo je moguće dobro opisati nesretni brak i sudbinu Antonije mlađe, rođ. Fux, i Danijela Šufflaya iz Brloga.

Posebna pozornost u članku posvećena je Antoniji Wanka, udanoj Fux i njezinim vezama s metličkim narodnim preporoditeljima kao što su bili Janez Kapelle i Anton Navratil. Navratil je bio osnivač gradske čitaonice 1865. i povezivao je u borbi protiv Nijemaca ne samo domaće privrženike, nego i okolne Hrvate, od kojih se izričito spominju Šufflay iz Brloga, braća Kniewald iz Griča kod Karlovca, Vraniczanyjevi iz Jurovoga i mnogi drugi.

Posljedično smo utvrdili da nije zanemariva činjenica da je društvena elita tako maloga pograničnoga gradića bila u drugoj polovici 19. stoljeća internacionalna. Sastavljali su ju pored domaćih Slovenaca i potomci doseljenih Čeha (Navratil, Wanka von Lenzenheim, Horaček), Talijana (Parma, doseljeni iz Monastera kod Aquileie, Kapelle/Capelle)⁶⁸ te kočevskih Nijemaca (Sturm, Weibl, moguće i Fux). Pored toga nisu bile zanemarive ni ženidbe i udaje pripadnika obitelji Fux s pograničnim elitama susjedne Hrvatske (Hranilović, Šufflay, Krištof, Lorković). Sastav Habsburške Monarhije i praksa upravljanja Monarhijom poticali su etničku raznolikost i učestale migracije u gotovo svim njezinim dijelovima, pa je takav slučaj bio i s Metlikom.

Na kraju nekoliko je riječi posvećeno kronici obitelji Fux, koja navodno dokazuje da su plemićkoga podrijetla. U fondu Emila Laszowskoga nalazi se njezin prijepis. Predložak je Laszowski dobio od pripadnika obitelji Fux, s kojima je bio u prijateljskim i rodbinskim odnosima. Tome je pridana posebna pozornost jer se plemstvo metličke obitelji Fux ne može smatrati povijesnom činjenicom. Iako je njihovo plemstvo dokazana krivotvorina, ostaje neodgovorenim pitanje kako to da ta veleposjednička obitelj nije stekla plemićki status u vrijeme kada su činovničke i vojničke obitelji dobivale plemstvo veoma lako, a imućne ga jednostavno kupovale. Dovoljan razlog za “zasluge i vjernost” caru bio bi i dugogodišnji nasljedni zakup važne poštanske postaje u Metliki, koja je otpremala poštu iz Karlovca, jedne od najvažnijih strateških utvrda Habsburške odnosno Austro-Ugarske Monarhije, dalje u Ljubljanu, Graz i Beč.

⁶⁸ Iz referentne zbirke Petra Hawline.

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA-806. Osobni fond Emilij Laszowski.

Osobni arhiv Saše Fux, Ljubljana.

Referentna zbirka Petra Hawline, Škofja Loka.

Literatura

Brancelj Bednaršek, Andreja. *Iz hiše na metliških Dragah: Zbirka Fux-Dular*. Metlika: Belokranjski muzej 2020.

“Družba ‘Braća Hrvatskoga Zmaja.’” U *Hrvatska enciklopedija: 3: Da-Fo*, ur. Dalibor Brozović, str. 253. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2001.

Dular, Jože. “Navratilov zapis iz leta 1849.” *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 3, br. 2 (1955): str. 99-109.

Dular, Jože. *Brata Navratila*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo v Metliki, 1980.

Dular, Jože. *Mesto nad Bojico*. Novo Mesto: Dolenjski list, 1997.

Fatović-Ferenčić, Stella, Jasenka Ferber Bogdan. “Ljekarna K Sv. Trojstvu: izgubljeni sjaj zagrebačke secesije.” *Medicus* 16, br. 1 (2007): str. 121-128.

Herljević, Antun. “Razvoj poštanske službe s osvrtom na poštu u Rijeci.” *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 6-7 (1961-1962): str. 201-219.

“Hranilović.” U *Hrvatska enciklopedija: 4: Fr-Ht*, ur. Dalibor Brozović, str. 541. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.

Kreačić, Goranka. “Po sledeh hrvaških plemenitih Šufflay Otruševskih v Sloveniji.” *Zgodovinski časopis* 70, br. 1-2 (2016): str. 128-161.

Krog, Robert. “Krištof, Radoslav.” U *Hrvatski biografski leksikon: 8: Kr-Li*, ur. Trpimir Macan, str. 357. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.

Lamprecht, Rajmund. “Kronika grba obitelji Fux (*Chronik zum Wappen des Geschlechts Fux*): analiza vjerodostojnosti. *Arhivski vjesnik* 64 (2021): str. 113-128.

Laszowski, Emilij, Mario Stipančević. “Dnevnik Emilija Laszowskog: 1914. godina.” *Fontes: Izvori za hrvatsku povijest* 24, br. 1 (2018): str. 21-65.

Matković, Stjepan. "Lorković, Ivan." U *Hrvatski biografski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 16. kolovoza 2021. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11954>.

Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem 1861-1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums. Wien: Hof- und Staats Druckerey, 1834.

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem, 16. stoletje: 1. del: od Barbov do Zetschkerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016.

Preinfalk, Miha. "Plemstvo v Metliki 18. stoletja: Primer družine Erberg in njene socialne mobilnosti." U *Neumarkt – Möttling – Metlika: Nastanek in razvoj mesta od konca 13. do začetka 19. stoletja*, ur. Janez Weiss, str. 311-332. Metlika: Belokranjski muzej, 2018.

Radauš, Tatjana. "Budisavljević." U *Hrvatski biografski leksikon: 2: Bj-C*, ur. Aleksandar Stipčević, str. 212. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1989.

Rugale, Mariano, Miha Preinfalk. *Blagoslovljeni in prekleti: 2. del*. Ljubljana: Viharnik, 2012.

Rus, Zvonko. *Kronika mesta Metlike I: Od 12. stoletja do leta 1941*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo Metlika, 1999.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig. *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Verfasser, 1905.

Siebmacher, Johann. *Siebmacher's grosses und allegemeines Wappenbuch: Bd. 5: Theil 6*. Nürnberg: Bauer & Raspe, 1901.

Simonič, Ivan. "Migracije na Kočevskem v luči priimkov." *Etnolog: glasilo Etnografskega muzeja v Ljubljani* 7 (1934): str. 107-138.

Smole, Majda. *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Stipančević, Mario. *Neznani svijet Emila Laszowskog*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2014.

Valvasor, Janez Vajkard. *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017.

Wurzbach, Constantin. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich: Vol. 35*. Wien: Hof- und Staats Druckerey, 1886.

Summary

ABOUT THE FUX FAMILY FROM BELA KRAJINA IN THE PERSONAL PAPERS OF EMIL LASZOWSKI AT THE CROATIAN STATE ARCHIVES

This article deals with the history of the Fux family from Metlika in the region of Bela Krajina and the bonds between social elites of the town Metlika in Slovenia and the surrounding communities from Croatia. One part of the family history was taken from the personal papers of Emil Laszowski at the Croatian State Archives because he had a relationship with this family; the other part was taken from numerous published sources. The history of the Fux family was carefully researched by Jože Dular, a museologist, poet and fiction writer, who was the founder of the Belokranjski Museum in Metlika and its long-term director. He was married to the one of descendants of the Fux family and lived until his death in the house which was built in 1863 by Antonija Fux, born Wanka von Lenzenheim.

The Fux family, who had been accumulating wealth for years (which peaked in the 18th and 19th centuries), made their social and economic position among the social elite along the border through marriages. Thanks to the diary of Emil Laszowski, which is also preserved in his personal papers at the Croatian State Archives it was possible to describe in detail the unhappy marriage and fate of Antonija Jr., born Fux and Daniel Šufflay from the nearby Croatian mansion of Brlog.

Special attention in the article is dedicated to Antonija Wanka, married Fux, and her connections with Metlika folk revivalists such as Janez Kapelle and Anton Navratil. Navratil was the founder of the town's reading room in 1865 and in his opposition to the German influence he mobilised not only the local followers, but also the adjacent Croats, of whom it is worthy to mention the Šufflays from Brlog, the Kniewald brothers from Grič near Karlovac and the Vranitzany family from Jurovo.

We have consequently established that the social elite of such a small frontier town in the second half of the 19th century was international. In addition to the local Slovenes, it was composed of descendants of Czech immigrants (Navratil, Wanka von Lenzenheim, Horaček), Italians (Parma, immigrants from Monaster near Aquileia, Capelle) and the Germans from Kočevje (Sturm, Weibl and possibly Fux). The marriages of members of the Fux family with the border elites of neighbouring Croatia (Hranilović, Šufflay, Krištof, Lorković) were negligible. Namely, the composition of the Habsburg Monarchy and its administrative practices encouraged ethnic pluralism and frequent migration in almost all parts of it, which was the case in Metlika too.

Finally, a few words are dedicated to the chronicle of the Fux family, which allegedly proves that they are of a noble origin. The transcript is in Emil Laszowski's personal papers. Laszowski received the template from members of the Fux family, with whom he was a friend, as well as a relative. Special attention was paid to avoid mistaking this fictional creation for a historical fact.

Although the "nobility" of the Fux family is proven to be a forgery, the question remains how this large family did not receive it at a time when families of clerks and soldiers received the nobility very easily, and the rich simply bought it. A sufficient reason for "merit and loyalty" to the emperor would be the long-term hereditary lease of an important post office in Metlika, which sent mail from Karlovac, one of the most important strategic strongholds of the Habsburg Monarchy, further to Ljubljana, Graz and Vienna.

Keywords: *Emil Laszowski; the Fux family; Metlika; Wanka von Lenzenheim; Šufflay; Janez Kapelle (Capelle); Anton Navratil; Krištof; Lorković; the coat of arms of the Fux family.*